

szellemi örökségének sorsával gondol. És bármikor, ha megoszthatja a meséit. Mert Katurian számára a tulajdon életénél is nagyobb értéket jelentenek a művei. „Egyszer még híres író lesz belőled” – mondja egyszer a bátyja. Amire Katurian szinte eszeveszetten reagálva hajtogatja a visszhangtalan kérdést: „Mikor? Mikor? Mikor? Mikor? Mikor?” Az alakításban kiugró példája ez annak, milyen lázas lélek lakik Katurianban. Emésztő hevülete akkor sem csillapulna, ha megmenekülne a rászabott haláltól.

Szerencsés döntés, hogy bábokkal keltik életre a rémtörténeteket. (Egy kivétellel, amikor a „zöld kislányt” a korrektilül teljesítő színegytemista *Bach Zsófiával* játszatják, ami indok nélkül bontja meg az elbeszélések rendszerét.) Mindenesetre így zömmel nem kellett vesződni azzal, nehogy a „pszichológiai realizmus” mezsgyéjén rekedjenek a fabulák szereplői is. Tetejében a jeles bábművészek, *Pallai Mara* és *Ács Norbert* játékaiban mindig lappang annyi finom eltartás, ami messziről elkerüli a földhözragadtságot, s inkább földöntúli régiókba vezet. Még akkor is, amikor ki-kilépnek a bábjaik mögül. A tervező *Hoffer Károly* pedig nemcsak mestermunkaként becsülendő bábfigurákat alkotott, hanem

egyszerű papírlapokból is olyan költői látványt nyújt, amellyel könnyű együtt szárnyalnia a képzeletnek.

A jelmezek viszont megint inkább a realitás felé hajlanak, nincsenek az öltözeteken aprócska jelek sem, amelyek más irányba húznának. De amikor a második rész nyitójelenetében Katurian úgy szólítja meg a nagyérdeműt, mintha egy „grand guignol” színház konferanstriója lenne, *Kiss Julcsi* olyan távolra rugaszkodik a többi kosztüm jellegétől, mintha azokat nem is ő tervezte volna. A színpadkép láttán pedig nehéz elnyomni magunkban az érzést, mennyire vegyes a hatás. Mentegetnénk pedig, hogy a Radnóti Színház nem kínálja a tervezőknek könnyen, rugalmasan, kényeszerűségek nélkül bedíszlezhető játékkeret. Ennek számlájára írhatjuk a színpad mélye felé – már ha lehet „mélységnek” nevezni –, jobb hátulra vezető legtagabb járást, amelyben most például a kislány üvegkoporsója kap helyet. Persze, előnyösebb, ha eltakarják ezt az alkív-féleséget, esetünkben egy Szent Mihály-freskóval. De bőven vannak még olyan „ügyetlenségek”, amelyek egy gótikus templombelső és a rendőrségi helyiségek összeházasításából adódnak. Nyilvánvaló, hogy kellett az összképbe valami olyasmi, aminek

a transzcendenciája a mögöttes tartalmakat is megközelíti. Nem érthette be a rendezés a színjáték lebonyolításához fontosabbnak tetsző, a konkrét helyzetekben praktikus használatú berendezéssel. Kellettek persze bútorarabok, ülőalkalmatosságok és íróasztal, *Varga Járó Ilona* szolgáltatotta is a legszükségesebbeket. De annál sutábbat ritkán látni, mint amilyen a szakrális ablakfestmények lábazatához állított, csempézett faldarab radiátorral. Sajnálatos, hogy a látvány végtére nem képvisel méltányolható, egységességet mutató esztétikai minőséget.

Mintha az egész előadás úgy készült volna, hogy lépésről lépésre keresték a legcélszerűbb megoldásokat. Külön-külön szemlélve a részletek gondos rendezői munkáról tanúskodnak, született is nem kevés meggyőző, önmagában becses színházi pillanat. De nincs jele egy határozott, átfogó koncepciónak, annak a szellemi vezérfonálnak, amelyre minden egyes mozzanatot felfűzhetek volna. Aminek pedig végképp nincsen nyoma, az a stílus. McDonagh-nál még megvolt. A színjátékban kézen-közön elkallódtott.

BOGÁCSI ERZSÉBET

DEKADENSEN DIVATOS

Radnóti Színház

Martin McDonagh: A párnaember

Siker sztori az ír származású angol íróé. Huszonhat éves volt, amikor a *Leenane szépe* című drámájáért elnyerte a színikritikusok elismerését. Azóta is díjak és nominálások egész sora jelzi, hogy népszerűsége töretlen Európában, no meg a Broadway-n. S írásai immár nemcsak a színházakban keresettek, forgatókönyveivel a filmszakmába is betört.

A *Leenane szépe* ősbemutatóját követő évben – 1998-ban – a Vígszínház Házi Színpadán *Simon Balázs* vitte színre a művet, s aztán sorra következett a többi *McDonagh*-dráma – *A kripli*, *Az inishmore-i hadnagy*, a *Vaknyugat*, majd *A párnaember* – magyarországi bemutatója. Játszották a műveit nagyszínpadokon és stúdiókban, kőszínházban és alternatív játszóhelyeken, felolvasó színházként és díszletek között.

A *párnaembert* – ami egyébként *McDonagh* első, de csak 2003-ban bemutatott drámája – felolvasó színházi formában *Ascher Tamás* rendezte meg 2005-ben a Krétakörrel. Színpadon, az egri Gárdonyi Géza Színház Stúdiójában a rendezői pályáját éppen elkezdő *Dömötör András* vitte sikerre 2007-ban, számos díjat bezsebelve a fiatalok pimaszságával megkomponált, remek

színészi teljesítményeket felmutató, gyilkos humorú előadással. Játszották azóta a darabot a Bóbita Bábszínház raktárában, az RS9-ben, a Jurányi Házban, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban.

Hogy mi *McDonagh* felkapottságának titka? Elemzői az „in-yer-face” alkotási módot emelik ki, ami nemes egyszerűséggel „bele-a-pofádba” módszert jelent. Művei Írországban játszódnak, családi konfliktusokat, devianciákat, véres eseményeket mutatnak be, kegyetlenségek egész sorát vonultatják fel. A történetekhez egy különös nyelvi formavilág társul, ami megemeli őket, a realitást a képzelet világába helyezi, majd visszaveheti a valóságba. Drámáiban – fordítóját nem kis kihívás elé állítja – sokszor használ nyelvjárást (elsősorban a gaelt), káromkodásokkal tűzdeli tele a dialógusokat, páratlan mondatszerkesztésével pedig egyszerre provokál és megnevettet. Éppen úgy, ahogy ezt a filmek közül például a *Ponyvaregény* vagy a *Desperado* teszi.

Mi közünk van nekünk ehhez a fojtott levegőjű ír világhoz, a nem túl magas értelmi síkon mozgó ír kisemberekhez? A választ erre minden

bizonytal tudják azok a nézők is, akik tíz éven át megtöltötték a Radnóti Színház nézőterét *A kripli* Gothár Péter rendezte előadásán. A dráma és az előadás rétegezettsége, a többféle közönségigény megcélzása, a formanyelv maximális kibontása és a kiválóbbnál kiválóbb színészi alakítások mindenképpen közrejátszott a hosszú szériában.

A *párnaember* rétegezettségét tekintve hasonlít a többi *McDonagh*-drámához. Többfelé szól és többfeléről. Nyelvi játékoságával – a fordító *Merényi Anna* – azokat is megérinti, akik a szórakoztatást tartják a mű erényének. Szóviccei pontosan ülnek, a visszakérdezések és a mondatok folytonos ismétlődései jelentik a fő humorforrást, de egyben a történet abszurditását is hangsúlyozzák. Nem maradnak el a szitkozódások sem, amik ugyancsak erősítik a primer hatást. Aki más rétegekbe vágyik, az „a történetíró fő feladata, hogy történeteket írjon” féle tautológiákban vagy a szereplők egymással vívott filozófiai küzdelmeiben, az igazság folyamatos megkérdőjelezésében mélyedhet el. Az író ugyanis nagymestere annak, hogy elhitesse valamit, aztán annak pont az ellen-

kezdőjét igazolja ugyanazzal a vehemenciával. A „semmit sem lehetünk biztosak” szellemű történetvezetéssel nem egyszerűen előrelendíti a cselekményt, hanem a krimi eszköztárából is jócskán merít. Mint ahogy a bohózatéból, a pszichothrilleréből, a melodrámaéból vagy a filozófiai társasjátékéból is.

Egy valamiben azonban mindenképpen eltér *A párnaember* a többi McDonagh-műtől. Jelesül abban, hogy nem Írországra játszódik, hanem egy Kamenice nevű településen, ami szláv hangzása ellenére bárhol lehet a világon, ahol totális hatalom van. Ebben a diktatúrában – amit két kihallgató rendőr, Tupolski és Ariel képvisel – bármi megtörténhet. Még az is, hogy egy író embert azért vonjanak eljárás alá, mert a meséi és a városkában történt gyilkosságok között szerintük ok-okozati összefüggés van. Ez a kihallgatási szál a maga szabályok nélküli módszereivel és azok hatásaival adja a mű egyik rétegét.

A másikat a Katurian K. Katurian írta mesék, amelyek gyerekekről szólnak, akik horror körülmények között lelik halálukat. Az *almaemberkék* kislány szereplője almába rejtett borotvapengétől fullad meg. A *Mese a három ketreces útkereszteződésről* fiúcskájának lábujjait vágják le, s ettől vérzik el. A *Kisjézus* történetben a kislány Jézusnak hiszi magát, így szülei a Bibliából ismert kínszenvedéseknek vetik alá, s a végén élve temetik el. A címadó mesében, *A párnaemberben* a gyerekek eljövendő szenvedéseiktől szabadulnak meg azzal, hogy öngyilkosságot követnek el. Katurianak összesen hét meséje hangzik el a négyszáz közül, s mindössze egy, *A zöld kismalac* nem végződik halállal. Ez a mese a másságról, annak keserveiről és vállalásáról szól. Van egy meséje Tupolskinak is, mely *A süket kisfiú története a hosszú vasúti síneken Kínában* címet viseli, és szerencsés véget ér.

A harmadik réteg maga a múlt, amiből a mesék táplálkoznak. A család, amelyben minden szereplőnél kínos titkokra derül fény, s a diktatúra ide is beköltözik. Katurian bátyját, Michalt hét évig kínozzák a szülei egy szobába zárva, hogy Katurian művészi kiteljesedéséhez élményanyagot nyújtsanak. Katurian e szenvedések miatt párnával megfojtja őket. Ariel „rossz” zsarú mivolta, durvasága pedig onnan eredeztethető, hogy gyermekkorában az apja rendszeresen megerőszkolta őt.

A múlttal összefonódik a jelen, a társadalom leképeződik a családokban – így kapcsolódnak össze a drámában a látszólag önállóan létező rétegek.

Ehhez a bárhol játszódható helyzethez és egymáshoz kapcsolódó rétegekhez *Varga János Ilona* díszlete teremti meg a teret. Kihaszználja a Radnóti kis színpadának minden szögletét. A bibliai történeteket ábrázoló üvegablakok, a gótikus boltozat templombelsőt idéz, a vasos falak lehetnek akár egy börtöné is, míg a radiátor,

a csempézett fal, az íróasztal és a székek egy kihallgató-szoba berendezési tárgyai. Ezek az egymásba ágyazott belsők amellel, hogy elősegítik a gyors jelenetváltásokat, folyamatosan fenntartják a „hol is vagyunk” bizonytalanságát. S ugyanígy viselkedik a zene is. Egyházi és világi dallamok követik egymást akár egy jeleneten belül is.

Szikszai Rémusz rendezése e különös térben jól egyensúlyoz a dráma rétegei és stílusai között. Olvasatában a valós történések és a mesélés kölcsönhatásban vannak. A mesék ihletői a régmúlt történései, de ezek az alkotások létrehozójuktól független életre kelnek, s újból a valóság részeivé válnak. Ezzel a művészet örök körforgását írja le, s egyben felveti a művész felelősségét is. Vajon számon kérhető-e a művészen alkotása utóélete, a hatás, a befogadó reakciója. Még akkor is fontos kérdések ezek, ha Szikszai – mint ahogy McDonagh is – jelenetről jelenetre csavar egyet a történeten. A vallatás elején még úgy áll a helyzet, hogy maga az író a bűncselekmények gyanúsítottja, aztán a gyanú a gyengeelméjű testvérre, Michalra terelődik, de a történet végén már az is kérdéses, hogy egyáltalán voltak-e bűncselekmények, vagy csupán a kihallgatók koholt vádja az egész, s az író átlatlanul végzik ki. Hiszen egy diktatúrában minden és annak az ellenkezője is megtörténhet, ahogy azt az előadás egésze sugallja.

Ebben az aspektusban érdekes az is, hogy milyen alkukat köthet a művész annak érdekében, hogy alkotása ne legyen az enyészeté. Az író meddig mehet el kegyes hazugságaival annak érdekében, hogy az életmű túlélje őt, s mennyire lehet hatásos vallatási eszköz kihallgatói kezében a megszarolása művei elégetésével. Az előadástól az derül ki, hogy mindkettő működik.

A történetmesélésben a darab minden szereplője részt vesz. Aktív alkotóként – mint Katurian és Tupolski –, tolmácsolóként – mint Ariel és Michal – vagy befogadóként – mint Tupolski, Ariel, Michal és egy esetben Katurian is –; ennek hogyanja ugyancsak fontos rendezői feladat. Szikszai a *Kisjézus* mesét a többitől elütő módon jeleníti meg. Katurian mint egy vásári kikiáltó narrál, a történetet pedig bábokkal (a különböző bábtechnikák alkalmazása *Hoffer Károly*-t dicséri) és élő szereplőkkel játszatja el. A bábokat mozgó *Pallai Mara* és *Ács Norbert* a szülők felelősségéről vall ezekkel a borzongató pillanatokkal. Játékuk kiemelkedően fontos és pontos az előadás egészét tekintve, a legszebb mégis az, ahogy a mesék papírlapjai megemelkednek, könyvvé formálódnak, majd elégnak a tűzben. A színház és a bábművészet beszédes találkozási pontja ez.

A rendező bátran vált a stílusok között, s ezzel nem egyszerűen az előadást mozgatja, hanem a nézői figyelmet is újra- és újraéleszti. Bevon az intellektuális párbajokba, hogy aztán egy melodramatikus mozzanattal eltávolítson; felhőtlen komédiázással nevetet, majd egy

realista megoldással a szituáció kegyetlenségét hangsúlyozza. S mindezek mellett a szavak igazságtartalma mögé folyamatosan kérdőjeleket tesz, hiszen abszurd világunk ma ilyen bizarrul működik.

Szikszai stílust nem, inkább ritmust téveszt egy-egy jelenet pepecselős kidolgozásával, a hosszan kitartott csendekkel, amikor egy kis időt kell adnia, hogy újra a történet mesélésére szegeződjön a figyelem.

Színészei ehhez jó partnerek. *Pál András* radnóti pályafutásának eddigi legösszetettebb alakítását nyújtja Katurian K. Katurian szerepében. A közömbös egykedvűségtől a harsány komédiázásig terjed a repertoárja. Mer a csend eszközével élni, hogy aztán egy másik pillanatban szinte szétfeszítsék az indulatok. Eljátssza, hogy az író nemcsak meséiben, de lelki kiszolgáltatottságában is hordozza a bűnt. *Pál András* játékában beteljesíti a művész feladatát, még a halála után is mesél, s a végsőkig harcol azért, hogy művei fennmaradjanak. Olyan, mint minden ember, aki azért él, hogy nyomot hagyjon maga után. *Rusznák András* a testvér megformálásában nem az elmebaj tüneteit hangsúlyozza, hanem azt az emberi gyengeséget, hogy mások irányítják a tetteit. „Azt mondták” – hárit, amikor Katurian vallomása következményeivel szembeesíti, és akkor is, amikor testvére a gyilkosságokért felelősségre vonja. *Rusznák* lépésről-lépésre járja be azt az utat, ahogy Michal a védekező állásból eljut bűnössége áthárításáig. A két színész az előadás legszebb pillanatait teremti meg ebben a „ki miért felelős” szócsatában. Tupolski és Ariel kettősében – hiába állítják őket maguk is – nem pusztán a „jó zsarú, rossz zsarú” jelenik meg. Már csak azért sem, mert a játszóka a kezdetektől mindkettőben megmutatják a másik ént is. *Köles Ferenc* – aki egy felolvasó színházi előadásban volt már Katurian – Tupolskiként mindent és mindenkit lesöprő fölénytel mondja és mutatja meg, hogy ki diktál. Karakterében az a legveszélyesebb, hogy el is hiszi a társadalmat megmentő küldetését. Pedig nem egyéb, mint egy érdekei vezérelte hivatalnok. A színész pontos, fegyvelmezett játéka szórakoztató, egyszersmind félelmetes. *Schneider Zoltán* Arielle már akkor sem csak egy izomagyú zsarú, amikor kínozza Katuriant. Csendjeiben, kirohanásaiban van valami titkos. Utólag igazolja vissza, hogy erőszakossága erőszakból eredeztethető. S egyfajta megtérés az, ahogy az író meséit megmenti. *Bach Zsófia* egyetemi hallgató két mese címszereplőjeként tűnik fel. Hatásosan.

Mint ahogy Szikszai Rémusz egész rendezése hat. Mintha csak *A párnaember* meséjére akarna rácsafolni. Mert ezen az estén színházi értelemben jó történik velünk.